

НАБУТТЯ І ПРИПИНЕННЯ ГРОМАДЯНСТВА В РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

ESTABLISHMENT AND PRINCIPLES OF CITIZENSHIP IN DIFFERENT COUNTRIES OF THE WORLD: ADMINISTRATIVE-LEGAL ASPECT

Огурцов О.П., к.ю.н., суддя,
Окружний адміністративний суд, м. Київ
ORCID ID: 0009-0002-1550-3973

Стаття присвячена дослідженню набуття та припинення громадянства в різних країнах світу з акцентом на адміністративно-правових аспектах, що регулюють ці процеси. Досліджено різноманітні правові рамки і практики, за допомогою яких особи отримують або втрачають громадянство, з урахуванням історичних, політичних і соціокультурних чинників, що впливають на ці правила. Аналіз спрямований на висвітлення того, як різні країни балансують між своїми суверенними інтересами та правами і обов'язками своїх громадян, забезпечуючи нюансоване розуміння громадянства як правового зв'язку та відображення національної ідентичності.

Порівняльне дослідження виявило значні відмінності в передумовах і процесах набуття громадянства: від більш доступних шляхів, що наголошують на інтеграції та громадянському розумінні, як у Сполучених Штатах і Канаді, до суворих культурних і правових вимог у таких країнах, як Японія. У статті підкреслюється, що, хоча громадянство за правом народження і натуралізація мають спільні принципи в усьому світі, вимоги до місця проживання, знання мови, а також акцент на лояльності та інтеграції можуть значно відрізнятися. Ці висновки ілюструють взаємозв'язок між національною політикою та ширшими принципами інклюзії та приналежності.

Особливої уваги заслуговує вивчення практики позбавлення громадянства, яка показує, як країни захищають національну безпеку та протидіють шахрайському отриманню громадянства. Проаналізовано баланс між збереженням цілісності держави та забезпеченням прав людини на прикладах Індії, де громадянство може бути позбавлене з міркувань національної безпеки, та Південної Африки, яка дотримується конституційних принципів, що гарантують справедливість таких дій. Дослідження також висвітлює політику Японії щодо автоматичної втрати громадянства особами з подвійним громадянством, наголошуючи на суворій національній лояльності.

Порівняно набуття та припинення громадянства в Україні відносно інших країн, що відбувається за принципами народження, походження, усиновлення або натуралізації, з вимогами, що відображають історичний контекст країни та акцент на інтеграцію. Також розглянуто аспект припинення громадянства, що може відбуватися шляхом добровільної відмови або анулювання за певних умов, що підкреслює правові гарантії, які забезпечують справедливість і дотримання національної безпеки.

Ключові слова: набуття громадянства, припинення громадянства, адміністративно-правові аспекти, порівняльний аналіз, право народження, натуралізація, національна безпека, суверенні інтереси, індивідуальні права, інтеграція, національна ідентичність, правова процедура, подвійне громадянство, безгромадянство, права людини, процесуальна справедливість, міграція, інтеграція, культурні вимоги.

This article examines the acquisition and termination of citizenship in different countries of the world, with a focus on the administrative and legal aspects that govern these processes. It examines the various legal frameworks and practices through which individuals acquire or lose citizenship, taking into account the historical, political and socio-cultural factors that influence these rules. The analysis aims to highlight how different countries balance their sovereign interests with the rights and responsibilities of their citizens, providing a nuanced understanding of citizenship as a legal relationship and a reflection of national identity.

Comparative research has revealed significant differences in the preconditions and processes for acquiring citizenship, ranging from more accessible pathways that emphasise integration and civic understanding, as in the United States and Canada, to strict cultural and legal requirements in countries such as Japan. The article highlights that, while birthright citizenship and naturalisation share common principles around the world, residency requirements, language proficiency, and emphasis on loyalty and integration can vary considerably. These findings illustrate the relationship between national policies and broader principles of inclusion and belonging.

Particular attention should be paid to the study of the practice of deprivation of citizenship, which shows how countries protect national security and counteract fraudulent citizenship acquisition. The balance between preserving the integrity of the state and ensuring human rights is analysed using the examples of India, where citizenship can be deprived for reasons of national security, and South Africa, which adheres to constitutional principles that guarantee the fairness of such actions. The study also highlights Japan's policy of automatic loss of citizenship for dual nationals, emphasising strict national loyalty.

The study compares the acquisition and termination of citizenship in Ukraine with other countries, based on the principles of birth, descent, adoption or naturalisation, with requirements that reflect the country's historical context and emphasis on integration. It also examines the aspect of termination of citizenship, which can occur through voluntary renunciation or revocation under certain conditions, highlighting legal safeguards that ensure fairness and respect for national security.

Key words: acquisition of citizenship, termination of citizenship, administrative and legal aspects, comparative analysis, right of birth, naturalisation, national security, sovereign interests, individual rights, integration, national identity, legal procedure, dual citizenship, statelessness, human rights, procedural justice, migration, integration, cultural requirements.

Актуальність теми дослідження. В епоху безпрецедентних рівнів міграції, зумовлених економічними можливостями, конфліктами, зміною клімату та політичними потрясіннями, розуміння того, як різні держави регулюють питання громадянства, має важливе значення для формування поінформованої політики та міжнародного співробітництва. Закони про громадянство відіграють важливу роль у визначенні того, хто належить до тієї чи іншої держави і хто може претендувати на пов'язані з цим привілеї та захист. Крім того, ці закони показують, як держави реагують на мінливі виклики, такі як проблеми безпеки, шляхом адаптації або забезпечення дотримання правил громадянства.

Припинення громадянства, особливо у випадках, пов'язаних з національною безпекою або шахрайським набуттям, підкреслює крихкий баланс між суверенними правами держави та захистом індивідуальних прав і свобод людини. Відтак загострюється потреба вивчення ризиків безгромадянства – стану, який позбавляє осіб юридичного визнання та доступу до основних прав, а також ставить питання про справедливість, етику та дотримання міжнародних стандартів. Вивчення адміністративно-правових аспектів набуття та припинення громадянства, дає змогу глибше зрозуміти взаємозв'язок адміністративного права, прав людини та повноважень органів державної влади в глобалізованому світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз показав, що автори даної тематики дослідження висвітлювали такі аспекти, як роль національної безпеки в політиці позбавлення громадянства, важливість інтеграції для натуралізації та вплив міжнародних стандартів прав людини на національне законодавство (John X, Renee Lettow, Bruce P, Бурцева М. В., О.Тригуб, Бедрій Р. Б., Рубач Л., Мілорава М., Коцоба В., Фурса С. Я.). У дослідженнях детально проаналізовано, як ці рамки забезпечують баланс між державним суверенітетом і правами особистості, а також проілюстровано практику в різних регіонах. Водночас, окремої уваги заслуговує порівняльний підхід, який акцентує увагу на менш обговорюваних законодавчі нюанси та їхні наслідки для глобальної міграції та безгромадянства. Такий аналіз дає нове розуміння того, як держави з різним соціально-політичним досвідом вирішують питання громадянства, пропонуючи глибше розуміння як інтеграційних процесів, так і проблем, пов'язаних з позбавленням громадянства в різних правових системах.

Мета дослідження – проаналізувати та порівняти адміністративно-правові засади, що регулюють набуття та припинення громадянства в різних країнах, виокремивши подібності та відмінності в цих процесах.

Основний зміст дослідження. Загальний огляд законодавства про громадянство охоплює принципи та адміністративні практики, що регулюють порядок набуття та припинення громадянства. Розуміння цих механізмів є життєво важливим для аналізу ролі громадянства як правової та політичної конструкції, що формує права та обов'язки особи в державі. Набуття громадянства може відбуватися за допомогою різних правових механізмів, зокрема, громадянства за правом народження та натуралізації. Громадянство за правом народження можна розділити на два основних типи: *Jus Soli* та *Jus Sanguinis*. *Jus Soli* означає право на отримання громадянства на підставі народження на території країни [1]. Цей принцип застосовується в таких країнах, як США, де 14-та поправка до Конституції гарантує громадянство всім особам, народженим на американській землі, незалежно від національності чи правового статусу їхніх батьків. На противагу цьому, *Jus Sanguinis* базується на принципі кровного споріднення, коли громадянство визначається національністю одного або обох батьків, а не місцем народження [2]. Японія застосовує цей принцип, надаючи громадянство дітям, народженим принаймні від одного з батьків-японців, незалежно від місця народження. Такий підхід посилює передачу національної ідентичності через походження і підтримує тісний зв'язок між родинними зв'язками і статусом громадянства.

Процес натуралізації пропонує негромадянам шлях до набуття громадянства після виконання певних правових умов, встановлених приймаючою країною. Загальні вимоги для натуралізації часто включають мінімальний період законного проживання, продемонстроване володіння мовою, інтеграцію в приймаюче суспільство, а також дотримання місцевих законів і цінностей. У Канаді, наприклад, заявники повинні прожити в країні щонайменше три з останніх п'яти років і продемонструвати достатній рівень володіння англійською або французькою мовами, а також скласти іспит на громадянство, який охоплює історію, цінності та державний устрій Канади [3]. Процес натуралізації в Австралії аналогічно вимагає, щоб заявники проживали в країні протягом певного періоду і володіли базовими навичками англійської мови, а також розуміли національні звичаї та громадянські обов'язки. Ці вимоги відображають акцент на забезпеченні того, щоб нові громадяни були інтегровані та узгоджені з культурною та правовою структурою держави.

Припинення громадянства охоплює як добровільні, так і примусові процеси. Добровільна відмова дозволяє

особам офіційно відмовитися від свого громадянства, часто при набутті або збереженні іншого громадянства або коли цього вимагають особисті обставини. Закон про громадянство Індії дозволяє добровільний вихід з громадянства за певних умов, таких як отримання іноземного громадянства, шляхом подання офіційної заяви до компетентного органу [4]. Цей процес визнає право особи обирати національну приналежність за умови, що відмова від громадянства не суперечить суспільним інтересам або міркуванням національної безпеки.

Примусове позбавлення громадянства, навпаки, є більш суперечливою практикою і, як правило, здійснюється як засіб захисту національної безпеки або виправлення випадків шахрайського набуття статусу. Такі позбавлення громадянства, як правило, відбуваються після судового розгляду і можуть бути виправдані конкретними законодавчо встановленими підставами. У Росії громадянство може бути позбавлене, якщо буде встановлено, що особа брала участь у діях, які шкодять державній безпеці, або якщо її громадянство було отримано шляхом навмисного надання неправдивих свідчень. Саудівська Аравія також застосовує політику відкликання, особливо у випадках, коли особа визнана винною в діях, що загрожують національній стабільності або порушують основні цінності держави. Відкликання в таких випадках слугує інструментом зміцнення національної лояльності та стримування дій, які сприймаються як такі, що підривають державну безпеку.

Як добровільна відмова, так і примусове позбавлення громадянства піднімають складні питання щодо безгромадянства та прав людини. Якщо добровільна відмова від громадянства зазвичай дозволяє особам підготуватися до отримання альтернативного громадянства, то примусове позбавлення громадянства може призвести до безгромадянства, якщо особа не має іншого громадянства. Такі результати кидають виклик міжнародним нормам і угодам, таким як Конвенція 1961 року про скорочення безгромадянства, яка спрямована на запобігання та мінімізацію безгромадянства шляхом просування принципів, що захищають людей від втрати громадянства без належних гарантій [5]. Порівняльний аналіз цих правових практик висвітлює різні підходи держав до визначення умов, за яких громадянство може набуватися і припинятися. Ця політика не лише відображає історичні, політичні та соціальні міркування держав, але й підкреслює складний взаємозв'язок між індивідуальними правами та національними інтересами.

Ематичні дослідження щодо набуття та припинення громадянства дають цінну інформацію про те, як різні правові системи вирішують ці фундаментальні аспекти національної ідентичності. Сполучені Штати є прикладом країни з міцними положеннями про громадянство за правом народження, закріпленими в 14-й поправці до Конституції США [6]. Цей правовий принцип гарантує, що будь-яка особа, народжена на території США, автоматично набуває громадянства, незалежно від правового статусу або громадянства її батьків. Процес натуралізації в Сполучених Штатах побудований таким чином, щоб гарантувати, що заявники демонструють достатній рівень інтеграції та відданості нації. Щоб отримати право на натуралізацію, особа повинна законно проживати на території США протягом певного періоду, як правило, п'яти років, або трьох років, якщо вона перебуває у шлюбі з громадянином Сполучених Штатів. Процес включає складання громадянського тесту, який оцінює знання історії та державного устрою, а також прийняття Присяги на вірність, що символізує формальну прихильність країні. Припинення громадянства в США менш поширене, але юридично можливе. Особа може добровільно відмовитися від свого громадянства, часто в контексті набуття громадянства іншої країни або з причин, пов'язаних з опо-

даткуванням. Денатуралізація може відбутися у випадках, коли громадянство було отримано шахрайським шляхом або під фальшивими приводами, після судового розгляду з метою забезпечення належної правової процедури.

Підхід Індії до громадянства відображає поєднання принципів права за народженням і правових вимог, що підкреслюють національну лояльність та ідентичність. Набуття громадянства може відбуватися за народженням на території країни за певних умов, за походженням, якщо хоча б один з батьків є громадянином Індії, або через рестрацію та натуралізацію після виконання вимог щодо проживання в країні та інших встановлених критеріїв. Натуралізація в Індії, як правило, вимагає, щоб особа прожила в країні 12 років, при цьому обов'язковими умовами є періоди законного проживання та хороша репутація. Допускається добровільна відмова від індійського громадянства, що дозволяє особам офіційно відмовитися від свого громадянства, подавши декларацію до відповідних органів влади, як правило, коли вони набувають іншого громадянства. Уряд Індії також має законодавчі положення, що дозволяють позбавляти громадянства за певних обставин. Цей захід застосовується у випадках, пов'язаних з діями, що суперечать національним інтересам, або якщо громадянство було отримано шахрайським шляхом. Процес позбавлення громадянства відповідає встановленим правовим стандартам для забезпечення справедливості та захисту від свавілля.

Система громадянства Японії відрізняється суворим дотриманням принципу *Jus Sanguinis*, згідно з яким громадянство в першу чергу набувається за походженням. Дитина, народжена від батьків-японців, незалежно від місця народження, успадковує японське громадянство. Процес натуралізації в Японії є особливо суворим і вимагає від заявників підтвердження тривалого проживання в країні (зазвичай п'ять років), фінансової стабільності, знання мови та розуміння японських звичаїв. Високі стандарти інтеграції відображають акцент японської політики на культурній єдності та контрольованій імміграції. Японська політика припинення громадянства передбачає автоматичну втрату громадянства для осіб з подвійним громадянством, які не заявили про свою приналежність до однієї країни до досягнення 22-річного віку. Ця політика спрямована на уникнення подвійної лояльності та забезпечення того, щоб громадянство відображало чітку відданість нації [7]. Такий підхід підкреслює намір держави зберегти національну ідентичність та єдність, водночас регулюючи складні випадки, пов'язані з подвійним громадянством.

Правова база ПАР для набуття громадянства є багатогранною і відображає історичну та соціальну еволюцію країни. Законодавчі зміни, внесені після апартеїду, підкреслили інклюзивність і виправили минулі дискримінаційні практики. Громадянство за народженням надається тим, хто народився в країні принаймні від одного з батьків або законного постійного резидента ПАР [8]. Натуралізація доступна для тих, хто проживає в країні на законних підставах протягом безперервного періоду, зазвичай п'яти років, і продемонстрував добрі моральні якості, достатній рівень володіння державною мовою та намір постійно проживати в Південній Африці. Політика Південної Африки щодо припинення громадянства, особливо щодо подвійного громадянства, наголошує на захисті національного суверенітету. Громадяни можуть добровільно відмовитися від свого громадянства при набутті іншого, або ж громадянство може бути анульоване державою, якщо воно було отримане шляхом шахрайства або надання неправдивих даних. Правова основа для позбавлення громадянства відповідає конституційним принципам і належній правовій процедурі, що гарантує, що вжиті заходи є справедливими і юридично обґрунтованими.

Порівняння цих тематичних досліджень показує різноманітність практик, що ґрунтуються на історичному,

соціальному та політичному контекстах. У той час як Сполучені Штати підтримують громадянство за правом народження як конституційне право, наголошуючи на інклюзивному доступі та інтеграції, Японія дотримується суворої політики, заснованої на походженні, що відображає обережний підхід до натуралізації та подвійного громадянства. Індія дотримується балансу між правом за народженням і натуралізацією, вживаючи заходів для захисту національних інтересів через політику припинення громадянства. Еволюція законодавства Південної Африки після апартеїду ілюструє, як закони про громадянство можуть адаптуватися для виправлення історичної нерівності та сприяння інклюзивності, зберігаючи при цьому національну безпеку за допомогою чітких законодавчих заходів. Досвід кожної з цих країн ілюструє динамічну взаємодію між суверенним правом держави регулювати питання громадянства та принципами прав людини і міжнародними правовими нормами.

Практика позбавлення громадянства демонструє складний баланс між підтриманням національної безпеки та захистом прав людини. У Сполучених Штатах позбавлення громадянства, хоча й рідко, може відбуватися у випадках, коли доведено, що натуралізація була отримана шахрайським шляхом або під фальшивими приводами. Правові гарантії забезпечують дотримання належної правової процедури при позбавленні громадянства, дозволяючи судовий контроль і захист від свавільного позбавлення. Ця система підтримує баланс між правом держави застосовувати закони, що захищають національну цілісність, і правом особи на справедливе поводження. В Індії існують положення, які дозволяють припинити громадянство на таких підставах, як дії, що суперечать інтересам нації, або отримання громадянства у шахрайський спосіб. Ці заходи підкреслюють важливість національної безпеки та лояльності, а процедурні гарантії спрямовані на запобігання несправедливому або свавільному позбавленню громадянства.

Цей порівняльний аналіз демонструє, що хоча тенденції набуття громадянства демонструють схожість у сприянні інтеграції та національній лояльності, конкретні умови та тривалість проживання суттєво відрізняються, виходячи з історичних, культурних та політичних міркувань. Практика позбавлення громадянства, у свою чергу, ілюструє баланс, якого намагаються досягти держави між захистом свого суверенітету та дотриманням правових норм, які поважають права людини. Контраст у цих практиках підкреслює розмаїття підходів держав до подвійних імперативів безпеки та справедливості, що відображає їхні унікальні правові традиції та суспільні пріоритети.

На противагу механізмам набуття та припинення громадянства вищезазначених країн, в Україні це питання чітко регулюється законодавчою базою, яка відображає складний історичний та соціально-політичний ландшафт країни. Громадянство можна набуди за народженням, походженням, усиновленням або натуралізацією. Набуття громадянства за народженням застосовується, коли хоча б один з батьків має українське громадянство на момент народження дитини, незалежно від місця народження. Натуралізація в Україні вимагає від заявників дотримання таких умов, як безперервне проживання на законних підставах, володіння мовою та декларований намір відмовитися від попереднього громадянства, якщо не застосовуються винятки [9]. Такий підхід підкреслює важливість інтеграції та лояльності до держави.

Припинення громадянства в Україні можливе шляхом добровільної відмови або виходу з громадянства за певних умов [10]. Добровільна відмова дозволяє особі офіційно відмовитися від свого громадянства при отриманні іншого громадянства. Українське законодавство забороняє подвійне громадянство, тому вихід з громадянства є поширеним кроком при набутті іноземного громадян-

ства. Відмова від громадянства може відбутися, якщо громадянство було отримано шахрайським шляхом або через неправдиві заяви.

У законодавчому процесі закладено запобіжник, який гарантує, що позбавлення громадянства відбувається з дотриманням процедурної справедливості, що відображає зобов'язання України забезпечити баланс між державною безпекою та правами особи. Зосередженість законодавства на збереженні цілісності держави з одночасним дотриманням законних прав громадян віддзеркалює акцент України на підтримці національної єдності в умовах геополітичних викликів. Цей, подвійний підхід, відображає більш широкі складнощі української державності та її правового ландшафту, що розвивається.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження набуття та припинення громадянства в різних країнах, що не є членами ЄС, розкриває складний баланс, який держави підтримують між захистом національних інтересів та дотриманням індивідуальних прав людини. Порівняльний аналіз показує, що хоча основні принципи набуття громадянства – чи то за правом народження, чи то через натуралізацію – відображають фундаментальні цінності державності та національної ідентич-

ності, конкретні законодавчі рамки суттєво відрізняються. На ці відмінності впливають історичні, культурні та соціально-політичні контексти, які формують підхід кожної країни. Такі країни, як США і Канада, обирають більш доступні шляхи, що наголошують на інтеграції та громадянському порозумінні, тоді інші – такі як Японія, встановлюють жорсткі культурні та правові вимоги, що відображає обережний підхід до збереження національної ідентичності та соціальної згуртованості.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері включають поглиблене вивчення впливу політики подвійного громадянства та її наслідків на лояльність до держави і глобальні міграційні моделі. Порівняльні дослідження, зосереджені на регіонах зі складною геополітичною динамікою, можуть пролити світло на те, як держави адаптують свої закони про громадянство у відповідь на проблеми регіональної безпеки та міграційний тиск. Крім того, майбутні дослідження можуть вивчати еволюцію впливу міжнародного права прав людини на національну політику щодо громадянства, оцінюючи, як держави узгоджують своє внутрішнє законодавство з міжнародними стандартами, спрямованими на запобігання безгромадянству та сприяння справедливому ставленню до мігрантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Langbeinit, John X. ; Lerner, Renee Lettow; Smith, Bruce P. (2009). The history of common law: the development of AngloAmerican legal institutions. *New York: Aspen Publishing House. (71-72).*
2. Kostakopulu, Dora (2008). The Future of Citizenship Management. *Cambridge University Publishing House. Pp. 26-27.*
3. Бурцева М. В. Особливості розвитку імміграційної політики Канади у 2006-2012 рр. *Еміґрако: Науковий щоквартальник*. Гол. ред. О.Тригуб. Київ Миколаїв, 2019. № 2 (26). Том 3. С. 149-159.
4. Declaration of Renunciation of Citizenship under Section 8 of the Act Made by a Citizen of India. *Indian Citizenship Online Portal*. URL: <https://indiancitizenshiponline.nic.in/Renounce> .
5. Конвенція ООН про скорочення безгромадянства від 30.08.1961. *Офіційний вісник України*. 16.07.2013. 2013. № 51. № 12. Ст. 449. С. 463. Ст. 1876.
6. Fourteenth Amendment. *Constitution of the United States*. URL: <https://constitution.congress.gov/constitution/amendment-14/#:~:text=No%20State%20shall%20make%20or,equal%20protection%20of%20the%20laws>.
7. The Nationality Law (Law No.147 of 1950, as amended by Law No.268 of 1952, Law No.45 of 1984, Law No.89 of 1993 and Law No.147 of 2004, Law No.88 of 2008). URL: <https://www.moj.go.jp/ENGLISH/information/tnl-01.html>
8. Apply For SA Citizenship. *South African Government*. URL: <https://www.gov.za/services/services-residents/citizenship/personal-identification/apply-for-sa-citizenship>.
9. Бедрій Р. Б. Громадянство України: конституційно-правові основи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02. Р. Б. Бедрій. К., 2005. 16 с.
10. Рубач Л. Громадянство: набуття та припинення. Л. Рубач, М. Мілорава, В. Коцюба. К. Фурса С. Я., 2009. 68 с.